

مقدمه ای بر مدیریت آمایش سرزمین در ایران و جهان

دکتر حسین خنیفر^۱

دکتر حمید ملکی^۲

چکیده

پیشینه توجه به ویژگی‌های منطقه‌ای و ملی به مدیریت آمایش سرزمین در برنامه‌ریزیهای توسعه از دو زاویه دیرینگی و تازگی برخوردار است، از آن جهت دیرینه است که به زمان حضور انسان در پهنه زمین و تعریف سرزمین و کنجکاوی نسبت به حیات بازمی‌گردد و تازگی آن مربوط به یکصد ساله اخیر است که عمدتاً در نیمه سده اخیر و بعد از جنگ جهانی دوم و با مطالعات فرانسوی‌ها آغاز گردید. در این مقاله ضمن بررسی این ابعاد و سابقه جهانی و بین‌المللی مسئله مدیریت آمایش سرزمین به سابقه آن در ایران که به دهه ۳۰ هجری، شمسی، بازمی‌گردد. پرداخته و مطالعات گروه ستیران را مورد بازبینی و فعالیتهای قبل و بعد از انقلاب اسلامی در این زمینه نیز بررسی شده است. همچنین به مطالعه‌ای از آثار تافلر اشاره داریم که به آمایش بین‌المللی اشاره دارد و مدیریت جهان پیش‌رو را بررسی نموده است سپس به فرآیند تهیه آمایش سرزمین در سه بعد سازماندهی مطالعات، بررسی وضع موجود و قابلیت سنجی و آینده‌نگری پرداخته‌ایم و گامهای لازم برای هر کدام از آنها را دسته‌بندی و مورد بحث قرار داده‌ایم و در اختتام مقاله به نتایج آمایش سرزمین و نظام تشکیلاتی تهیه طرح آمایش و نمودارهای آن و سپس جایگاه مدیریت توسعه اجتماعی و آمایش سرزمین پرداخته‌ایم.

کلید واژه‌ها: آمایش سرزمین، مطالعات ستیران، آمایش جهان، فرایند آمایش، محتوای آمایش.

۱. دانشیار دانشگاه تهران

۲. استاد یار دانشگاه پیام نور

مقدمه ای بر مدیریت آمایش سرزمین در ایران و جهان

دکتر حسین خنیفر
دانشیار دانشگاه تهران
دکتر حمید ملکی
عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور

مقدمه

هدف اساسی از مدیریت و برنامه‌ریزی آمایش سرزمین توزیع فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و ظرفیت‌های آشکار و پنهان با توجه به تحولات و دگرگونی‌های زمان و نیازهاست که عمدتاً با دیدی درازمدت و به منظور بهره‌برداری بهینه از امکانات آن و همچنین هویدا کردن نقش^۱ و مسئولیت خاص^۲ هر منطقه براساس توانمندیها^۳ و قابلیت‌های^۴ آن به طور هماهنگ با دیگر مناطق است.

براساس این نقش و مسئولیت که حاصل روندهای طبیعی و قانونمند هر منطقه به شمار می‌رود و همچنین برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای، برنامه توسعه ملی می‌تواند در مناطق گوناگون اجرا شود (آدن و مورگان، ۲۰۰۱، ص ۵) بهمین خاطر است که متخصصان اذعان می‌کنند، برنامه‌ریزی آمایش سرزمین بدون برنامه‌ریزی منطقه‌ای عملاً کاربردی نخواهد داشت. لذا نقش منطقه در آمایش سرزمین فوق‌العاده مهم و اساسی است بهمین خاطر است که در هر نوع مدیریت و برنامه‌ریزی از نوع آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی منطقه‌ای سؤال اصلی انتخاب مناطق است و سپس فرایند تهیه آمایش سرزمین است که در این مقاله سعی کرده‌ایم به این ابعاد و مؤلفه‌ها پاسخ دهیم.

بیان مسأله:

-
- ۱ . Role
 - ۲ . Spicial Responsibility
 - ۳ . Abilites
 - ۴ . Capabilites

به عقیده برخی از صاحب‌نظران مانند فیلیپ لامور^۱، موضوع اساسی که آمایش سرزمین را معرفی می‌کند «مدیریت کشور^۲ است» (هانسن^۳، ۱۹۷۸، ص ۵) و برخی نیز آمایش سرزمین را نوعی برنامه‌ریزی بلندمدت^۴ برای توزیع بهتر جمعیت، امکانات و فعالیت‌های مختلف به منظور افزایش رفاه^۵، آسایش^۶ و هماهنگی^۷ جامعه می‌دانند (هنری^۸، ۲۰۰۲، ص ۲۹۲) به لحاظ مفهوم، آمایش سرزمین، ایجاد تعادل بین سه عنصر انسان، فضا و فعالیت تعریف شده است که در ارتباط با انسان مقوله «مدیریت» مطرح است و در رابطه با فضا بحث «اقلیم» مطرح است و در رابطه با فعالیت مقوله «برنامه و برنامه‌ریزی» برجسته می‌شود یعنی مفهوم آمایش تلفیقی از سه علم مدیریت و اقتصاد، جغرافیا و جامعه‌شناسی است. (وحیدی، ۱۳۷۳، ص ۷۶) این واژه کلمه نوین فارسی است که از ریشه فعل «آمدن» و «آمودن» به معنی آراستن، آمیختن، به رشته درآوردن و آماده کردن است که از واژه Amenagar در زبان فرانسه اقتباس شده است. آمایش سرزمین ترجمه اصطلاحی Amenagement do temtoire از زبان فرانسه است. (قورچیان، ۱۳۸۵، ص ۲) و همانگونه که از واژه کاوی این اصطلاح پیداست در دل خود دو مبحث مهم برنامه‌ریزی و مدیریت را دارا می‌باشد. بخش مهمی از مقوله آمایش سرزمین موضوع مدیریت داشته‌هاست به عبارت ساده‌تر انسان باید آن استفاده‌ای را از سرزمین به عمل آورد که ویژگی‌های محیطی، انسانی و طبیعی (اکولوژیکی) سرزمینی بالقوه در نهان خود دارا می‌باشد و سپس این ویژگی‌ها را براساس نیازهای اقتصادی و اجتماعی خود مدیریت کند. به زعم برخی از صاحب‌نظران آمایش سرزمین بهترین^۹، ارزانترین^{۱۰} و مؤثرترین^{۱۱} راه حل مدیریت و برنامه‌ریزی محیط زیست، مؤلفه‌های اقتصادی و رفاه اجتماعی است (مایر^{۱۲}، ۱۹۹۴، ص ۳۷، مخدوم، ۱۳۷۶، صص ۱۷-۱۴) از طرفی نخستین عامل در روند مطالعات برای برنامه‌ریزی، به ویژه در سطح منطقه، عامل زمین می‌باشد زیرا زمین یا

-
- ۱ . Philipe Lamour
 - ۲ . Country Management
 - ۳ . Hansen,N.(1970)
 - ۴ . Long -range planning
 - ۵ . Welfare
 - ۶ . Rest
 - ۷ . Co -Ordinating
 - ۸ . Henry.W.(2002)
 - ۹ . Best
 - ۱۰ . Cheap
 - ۱۱ . Effective
 - ۱۲ . Mayers,N.(1994)

سرزمین با خود مفهوم و معنای منطقه را داراست. و اصلی‌ترین و اساسی‌ترین جزء ساختمان منطقه به شمار می‌آید، سرزمین مهد کلیه فعالیتهای تولیدی و اجتماعی بشری است. (ناوه^۱، لیبرمان^۲، ۲۰۰۲، ص ۳۵۶) در حقیقت این زمین است که بر آن جمعیت^۳ پخش می‌شود، کشاورزی جان می‌گیرد، صنعت برپا می‌شود و تمام کنش‌ها و واکنش‌های زیستی و اجتماعی بشری بر روی آن شکل می‌گیرد. پس ایجاد یک تعادل منطقی^۴، و نسبی بین زمین و نحوه استفاده از آن با فعالیتهای عملکردهای انسانها بر روی آن لازم و ضروری می‌شود به دنبال این عقیده مدیریت و سیستم آمایش سرزمین بوجود می‌آید و لزوم گستردگی عادلانه فضایی و مکان‌یابی مناسب برای فعالیت و عملکردهای بشری شکل‌یابی ضرورت به خود می‌گیرد.

به عبارت ساده‌تر اگر بیان کنیم، مسئله اساسی در مطالعات آمایش سرزمین همانگونه که از عنوانش پیداست درک و دریافت چگونگی آماده کردن و استفاده نمودن از زمین، شناخت زمین، مدیریت زمین و بهره‌گیری از مطالعات مقایسه‌ای که مقدمه و آغاز آن فضای موجود و در اختیار است، در نقشه بعد یک مطالعه جالبی از مساحت ایران و انطباق آن با ۲۲ کشور جهان صورت گرفته است که بعنوان نگرش مقدماتی به ارزش سرزمین است. (صرافی‌زاده، ۱۳۸۶، ص ۲۶۶) در این نقشه با عنایت به مساحت کشور ایران و کشورهای مورد مقایسه، حدود ۲۲ کشور در این نقشه جای می‌گیرند گرچه فقط مبنای این مقایسه مساحت است و مسایلی مانند آب و هوا، بافت خاک، زمینه‌های بالقوه و امکانات پیرامونی مدنظر نبوده است و تنها به مسئله فضای فیزیکی اشاره شده است. این مقایسه فضای ذهنی ما را نسبت به مساحت برخی کشورها دگرگون می‌کند و بیانگر این است که توسعه و ترقی همیشه تابع فضای فیزیکی نیست بلکه مطالعه دقیق، بهره‌برداری صحیح، آینده‌نگر عمیق و برنامه‌ریزی کارآمد رقم زننده رشد و توسعه کیفی و کمی است (قورچیان، ۱۳۸۰، ص ۱۲۲)

۱ . Navah,Z.

۲ . Liberman,A.

۳ . Population

۴ . Logical equilibrium

شاید بزرگترین رویداد تاریخ حیات که بین دو تا پنج میلیارد سال از پیدایش کره زمین می‌گذرد، با خلقت انسان که بعدها درادیان بعنوان اشرف مخلوقات^۱ شمرده شده مطرح می‌گردد. که از همان بدو خلقتش که به تعبیری بین هفت الی هشت هزار سال است کنجکاوانه به طبیعت کاوی پرداخته است (میلر^۲، ۲۰۰۲، ص ۵۹۲) و جمعیت آن از چند میلیون نفر به مرز بالاتر از شش میلیارد نفر رسیده است (یونپ^۳، ۲۰۰۰، ص ۲۸۰) که در حال حاضر با سرعت رشد جهانی^۴ ۱/۶ تا ۱/۷ درصد در حال افزایش است (تولبا^۵، ۱۹۹۰، مایرز^۶، ۱۹۹۴، منابع جهان ۱۹۹۷، ص ۳) اندیشه شناخت و بررسی کنجکاوانه محیط و فراسو توسط انسان او را به سمت کسب اطلاعات کشانده است. پیدایش مقوله آمایش سرزمین علاوه بر پیشینه کنجکاوانه بشر از آغاز خلقت تا کنون همچین ناشی از نادرستی نوع استفاده از سرزمین است بدین معنی که زمین و آب و محیط خدادادی بخوبی مدیریت نمی‌شود و از آنها به اندازه توان یا پتانسیل آن بهره‌برداری نمی‌گردد. به طور خیلی ساده آنکه در این گونه موارد در سرزمینی گاه مدیریت کشاورزی غلط صورت می‌گیرد که توانی برای تولید فراورده‌های کشاورزی ندارد یا صلاحیت این کشت در آن منطقه تأیید نشده است مانند کشت بوته‌های مارچوبه در جنوب ایران بمنظور صادرات به آمریکا در دههٔ چهل و پنجاه که سالهای متمادی زمین را بی‌حاصل می‌کرده است (زنگنه، ۱۳۶۷، ص ۲۱۲) گاهی نیز در زمینی خانه‌سازی می‌شود و مصالحی به کار می‌رود که بعلت تحرک دائمی گسل‌های زیرین زمین همان مصالح عامل تلفات جانی و مالی فراوان می‌شود بطور نمونه در زلزله قاین که بعد از آمدن زلزلهٔ نخست، خانه‌های گلین، تلفاتی به مراتب کمتر از ساخت‌وساز بعد از زلزله که بصورت بتون‌آرمه مدیریت شده بود داشت و همین ساخت‌وساز جدید که به ادعای مدیران سازنده و مهندسان متخصص در برابر ۷/۵ ریشتر مقاومت دارد، در برابر ۶ ریشتر تاب نیاورده و در زلزله دوم تلفاتی چند برابر از نظر مادی و انسانی داشته است (سعیدی و بینقی، ۱۳۷۹، ص ۵) گاهی نیز مدیریت مرتعداری و کشاورزی، در دامنه کوهی مرتعداری (چرای دام) را تجویز می‌کند که توان تولیدی برای

۱. اشاره به آیه کریمه «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً» (وبراستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنان در خشکی و دریا بر مرکبها برنشانندیم، واز چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم، و آنها را بر بسیاری از آفریده‌های خود برتری آشکار دادیم) سوره اسراء، آیه ۷۰.

۲ . Miller,G,F.(2001)

۳ . UNEP(2000)

۴ . World Growth

۵ . Tolba.M.K.

۶ . Mayers,N.

این کار ندارد و گاهی در قسمتی تفرجگاه دایر می‌شود که برای این کار مناسبی ندارد. لذا از این جهت به این نمونه‌ها و موارد خطاهای مدیریتی^۱ آمایش سرزمین گفته می‌شود چون ندانم‌کاری در رابطه با نوع استفاده و بهره‌برداری از سرزمین مدیریت غلط یا روش بهره‌برداری نادرست را رقم زده و استفاده غیر منطقی انسان از سرزمین را باعث گردیده است (مخدوم، ۱۳۷۸، ص ۱۵) بطور خلاصه در مقوله^۲ آمایش می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که کاهش بیش از حد منابع، استفاده غیر منطقی انسان از ذخایر و نوع مدیریت بر سرزمین مباحث مهمی است. سرزمین یک منبع محدود و آسیب‌پذیر است، اما بسیاری از سودمندیهای آن اگر درست مدیریت شود و استفاده صحیحی از آن بعمل آید طولانی و قابل تجدیدند (میلر، ۱۳۶۶، ص ۳۹۴، و مخدوم، ۱۳۷۸، ص ۱۵) این مسئله و مسایل دیگر باعث پایه‌گذاری دانش جدیدی به نام آمایش سرزمین گردید یعنی انسان متمدن^۳ و ابزار ساز به فکر چاره‌جویی افتاده است. آغاز اصلی این مبحث از اوایل قرن بیستم است که بشر به این نکته پی برد که برای آنکه بخواهد بهره‌برداری با صرفه اقتصادی و مستمر از سرزمین داشته باشد، بهتر است که روند بهره‌برداری را در یک چارچوب برنامه‌ریزی شده به نام طرح مدیریت به اجرا گذارد (مالوترا^۴، ۱۹۸۰، صص ۱۷۹-۱۶۱) از آن زمان به بعد این واژه بر سر زبانها افتاد و در حوزه‌های مدیریت شهری^۴ و شهرک‌ها، مدیریت بودجه‌ریزی، مدیریت سرمایه‌گذاری، مدیریت کشاورزی، دامداری، دامپروری، مرتعداری، جنگلداری، شهرسازی، شیلات، آبی‌پروری، پارکداری و بالاخره در مدیریت توسعه در جهان پا گرفت (کوکز^۵، ۱۹۸۵، صص ۳۰-۲۰)

مطالعات آمایش سرزمین در ایران

در ایران نخستین بار که اندیشه برنامه‌ریزی آمایشی مطرح شد، به اواسط دهه ۱۳۴۰ هجری شمسی بازمی‌گردد و سپس در بهمن‌ماه ۱۳۴۵ گزارشی تحت عنوان مسأله افزایش جمعیت شهر تهران و نکاتی پیرامون عمران کشوری توسط مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران انتشار یافت، در آن زمان کشور فرانسه که بمنظور بازسازی‌های بعد از جنگ جهانی دوم و مسایل ناشی از تمرکز زیاد پاریس به این نوع

۱ . Management illusion

۲ . Civilized Human

۳ . Malotra.R.C.(1980)

۴ . Urban Management

۵ . Cocks,K.P.(1985)

برنامه‌ریزی روی آورده بود به عنوان یکی از کشورهای با سابقه و پیشرو^۱ در این زمینه به شمار می‌رفت (نیکس^۲، ۱۹۸۵، صص ۳۶-۳۱) همانطوریکه اشاره شد برخی از محققین نیز آغاز مطالعات آمایش سرزمینی را به سال ۱۳۳۵ هجری شمسی یعنی ده سال پیش از زمان یاد شده و بعد از جنگ جهانی می‌دانند و آنرا مربوط به اجرای مدیریت نوین و طرح جنگلداری سری گلبنند از جنگل ویسر (جنوب نوشهر) مرتبط می‌دانند (محمدی، ۱۳۶۳، مخدوم، ۱۳۷۸، ص ۱۵) و سپس بتدریج در مدیریت شهرسازی، کشاورزی^۳ و دامپروری^۴ و شیلات^۵ گسترش یافت و در سال (۱۹۴۸) سازمان برنامه و بودجه کارشناسانی را به فرانسه اعزام و با دعوت از مدیران مسئول این مطالعات در فرانسه به ایران مذاکراتی را در این زمینه باز نمود. در سال ۱۳۵۱ هجری شمسی نیز مهندسان مشاور ستیران^۶ به منظور مشاوره در کشاورزی و مدیریت اراضی در ایران فعال شدند در سال ۱۳۵۳ طرح جامع سرزمین به وزارت مسکن و شهرسازی محول شد و برای اینکار، مرکز مطالعات و بهره‌وری از سرزمین بامشارکت وزارت مسکن، وزارت کشاورزی و منابع طبیعی ایجاد شد. (قورچیان، ۱۳۸۵، ص ۳)

این مرکز با تعدادی کارشناس که بعداً براساس تشکیلات مصوب سازمان امور اداری و استخدامی کشور به حدود چهل نفر رسیدند، کار خود را آغاز نمود و با توجه به عدم سابقه و تجربه این کار در ایران، در خرداد ماه (۱۳۵۴) قراردادی با مهندسان مشاور ستیران به منظور تهیه طرح آمایش سرزمینی منعقد نمود. این مشاور نیز نتایج دور اول مطالعات خویش را در چند مرحله تا اوایل سال (۱۳۵۵) و نتایج مرحله دوم را در اردیبهشت (۱۳۵۶) ارائه کرد. گزارش این مطالعات (دوره دوم) تحت عنوان مطالعات دوره دوم استراتژی درازمدت آمایش سرزمینی در چهاربخش، نظام شهری و خط مشی اجرائی آن، جامعه روستایی و خط مشی اجرائی آن، محورهای استانی و خط مشی اجرائی آن و تمرکززدایی و خط مشی اجرائی آن مطرح شد.

۱ . to advance

۲ . Nix.H.A.(1985)

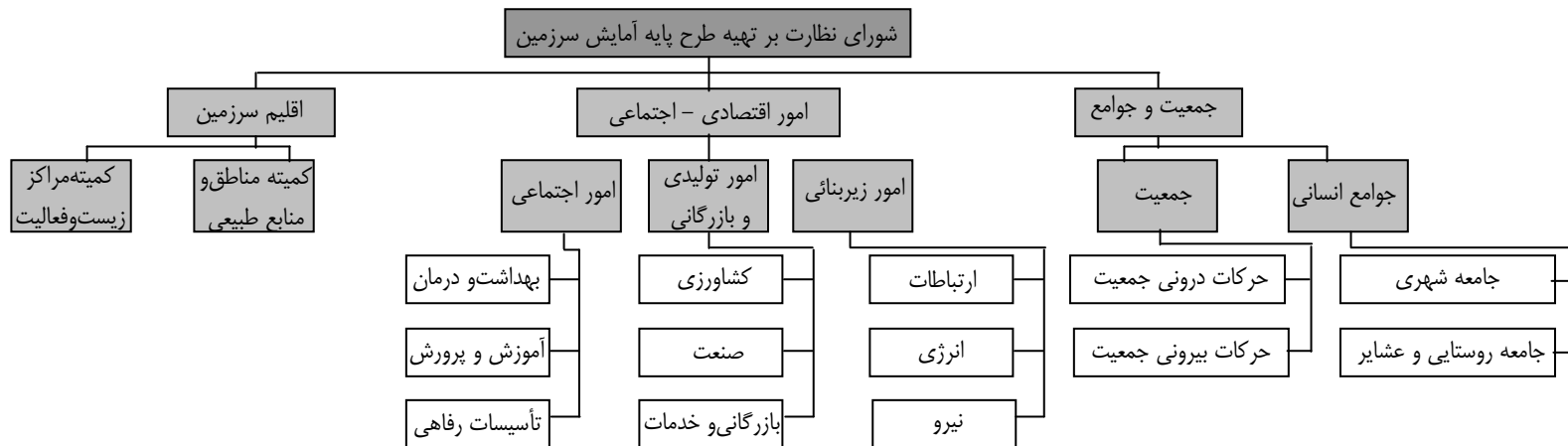
۳ . Agriculture

۴ . Animal husbandry

۵ . Fishery

۶ . Seteran Counselor group

نمودار تشکیلات گروههای مسئول طرح آمایش سرزمین

نمودار شماره (۱) تشکیلات گروههای مسئول طرح آمایش سرزمین

مطالعات ستیران

آمایش سرزمین به مفهوم رایج آن اولین بار در اواخر دهه ۵۰ هجری شمسی مورد توجه قرار گرفت. مهندسان مشاور ستیران مطالعاتی را در این زمینه به انجام رساندند که نتایج آن تحت عناوین «مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین دوره اول» و «مطالعه دوره دوم استراتژی درازمدت آمایش سرزمین» در سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۵۶ منتشر شد. بررسی مطالعات ستیران در زمینه اصول و ویژگیهای کلی آمایش سرزمین نشان می‌دهد که:

- مطالعات ستیران سه افق زمانی ۳۷ ساله، ۱۷ ساله و ۵ ساله را مورد توجه قرار می‌دهد. این افقها به ترتیب به سالهای ۱۳۹۱، ۱۳۷۱ و ۱۳۶۱ ختم می‌شود.
- عوامل اصلی مطرح در آمایش سرزمین یعنی جمعیت، فعالیت و فضا در مطالعات ستیران بررسی و وضعیت موجود و آینده آنها مطالعه شده است. اما این بررسی در سطح کشور، و نه در سطح مناطق، انجام شده است.
- در مطالعات ستیران، کشور به مناطق مشخصی برای پیشبرد اهداف برنامه‌ریزی منطقه‌ای یعنی توسعه مناطق در راستای توسعه کلی کشور و مشخص کردن سهم هر منطقه در توسعه کلی تقسیم نشده است. در این مطالعات جمعیت براساس بُعد مکانی کاملاً متفاوت با بعد مکانی فعالیتها، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و در بررسی فعالیتها، مختلف نیز مناطق یکسانی تعریف نشده است. به عبارت دیگر، در حالی که شهر و روستا مبنای مکانی بررسی‌های جمعیت است، مناطق ششگانه در بخش کشاورزی، محورهای توسعه در بخش صنعت و فضاهای چهارگانه تهران، شهرهای اصلی، شهرهای متوسط، و محیط روستایی در بخش خدمات، اساس منطقه‌بندی قرار گرفته است. بدین ترتیب، منطقه در این مطالعات هویت مستقلی نیافته و به تبع از فعالیتها، مختلف تعریف شده و در نهایت، مطالعات نتوانسته است برنامه‌های توسعه در هر منطقه و تأثیر آن را بر توسعه کلان کشور نشان دهد.
- براساس فرضهای طرح پایه (که محصول برنامه‌ریزی آمایش سرزمین است) و وضعیت جمعیت فعالیتها در مقاطع سالهای ۷۱ و ۹۱، تصویری از ایران در درازمدت به شکلی توصیفی ترسیم شده است. این تصویر بر مبنای مناطق تنظیم شده و اشاراتی پراکنده به بعضی شهرها و مناطق کشور دارد.

از طرفی نیز نتیجه مطالعات به صورت ارائه سیاست‌های ویژه‌ای برای بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، منابع طبیعی و محیط زیست، و جوامع روستایی و شهری است. در اینجا بد نیست، اشاره شود که عنوان مطالعه یعنی، مطالعه استراتژی درازمدت طرح آمایش سرزمین، خواننده را در انتظار دریافت پاسخی درباره استراتژیها یعنی، «راه و روش‌های ثابتی که آغاز و انجام آنها نیل به هدف‌های عالی را میسر می‌سازد، قرار می‌دهد، در حالی که محتوی به سیاست‌های ویژه یعنی، «روش معین انجام اقدامی مشخص» که پایدار نیست و در میان مدت یا کوتاه مدت اعتبار دارد، محدود می‌گردد.

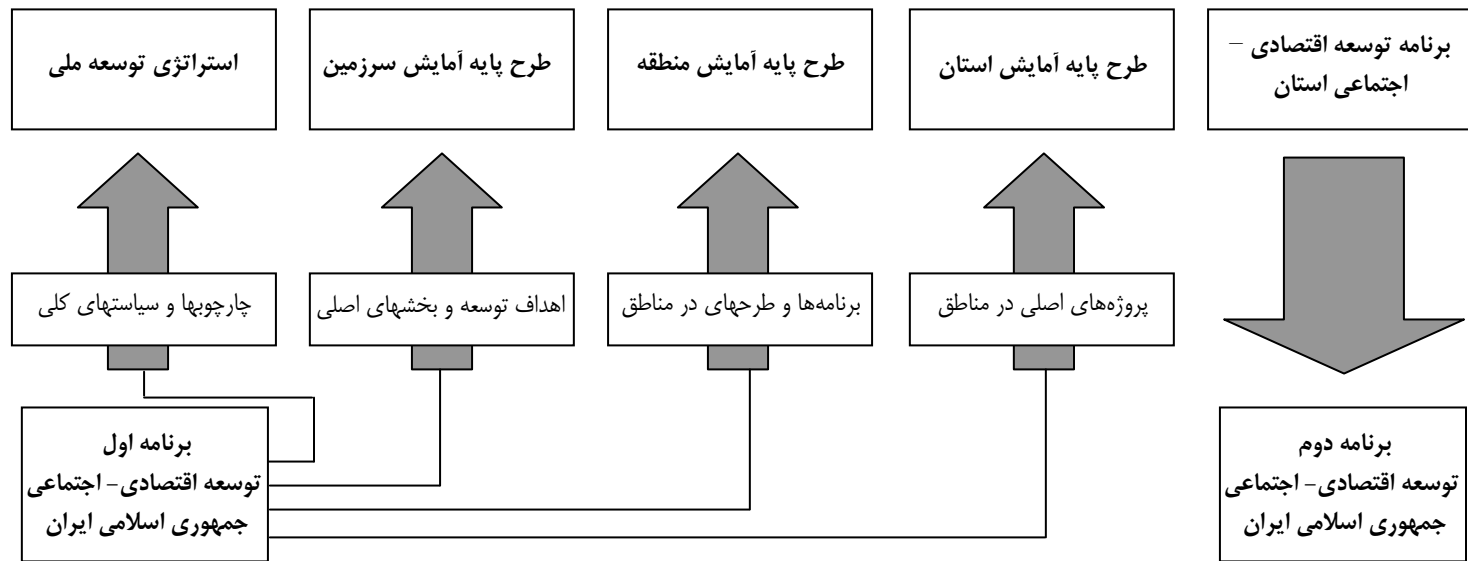
- در مطالعات ستیران بخش‌های اقتصادی- اجتماعی اهمیت یافته‌اند، و منطقه، به صورتی که بتواند وجه تمایز برنامه‌ریزی آمایش سرزمین از برنامه‌ریزی بخشی باشد، جایگاهی ندارد. به عبارت روشن‌تر، مطالعات ستیران دارای زیربنایی بخشی، و نه منطقه‌ای، است و نتوانسته است بُعد فضا و منطقه را به برنامه‌های متداول که معمولاً بخشی هستند، بیفزاید. نتیجه مطالعات آمایش سرزمین پیش از انقلاب و نتایج کاربردی آن تحت عنوان رهنمودهای آمایش سرزمینی برای تهیه برنامه عمرانی ششم رژیم گذشته با ماهیتی آمایشی تهیه شد که به علت وقوع انقلاب اسلامی هیچگاه به مرحله اجرا در نیامد.

مطالعات آمایش سرزمین بعد از انقلاب

پس از انقلاب اسلامی در راستای اصلاح نظام مدیریت و غنی‌سازی برنامه‌ریزی در سطح ملی، بار دیگر مطالعات آمایش سرزمین با رویکردی جدید و با توجه به تحولات روز مطرح شد لذا در سال ۱۳۶۲ این وظیفه مجدداً براساس اهداف و آرمانهای نظام جمهوری اسلامی ایران توسط سازمان برنامه و بودجه آغاز گردید لذا دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای تحت عنوان «معاونت امور مناطق سازمان» تشکیل و مأمور انجام این مطالعات شد. مطالعات این دفتر در قالب ۶ گزارش در اواسط سال (۱۳۶۳) انتشار یافت و تحت عنوان «طرح پایه آمایش سرزمین اسلامی ایران» منتشر شد. در سال (۱۳۶۳) گزارش مرحله طرح اول پایه، تحت عنوان خلاصه و جمع‌بندی مطالعات ارائه شد که به تحلیل مختصر گذشته و حال پرداخت، بعد از اتمام مرحله نخست آمایش، مرحله دوم مطالعات آمایش سرزمینی آغاز و منجر به تدوین مجلدات نشریه‌ای تحت عنوان چهارچوب نظری و توسعه استان برای تک‌تک استانها (۲۴ استان در سال ۱۳۶۸) پرداخت. (قورچیان، ۱۳۸۵، صص ۴-۸) مطالعات دیگر مربوط به مدیریت وضع مسکن و شهرسازی بود که از سال (۱۳۷۰)، آغاز گردید که علل زیر عامل این مطالعه بود.

۱. فقدان مطالعات پایه برای شهرسازی.
۲. نارسائی گسترش خودجوش و طبیعی شهرها.
۳. فقدان نقشه‌های جامع توسعه و مدیریت شهری و زمینهای کشور.
۴. رشد انفجاری و لزوم مدیریت آن.
۵. فقدان مطالعات جامع برای طرحهای آمایش شهری.
۶. نیاز به مدیریت تأسیس و مکان‌یابی شهرسازی جدید (مهندسين مشاور، ۱۳۷۰، ص ۱۹)

فعالیت‌های پیش‌بینی شده برای برنامه‌ریزی توسعه فضایی تا برنامه دوم
جمهوری اسلامی ایران و چگونگی رابطه آنها با برنامه اول

نمودار شماره (۲) فرایند فعالیتهای پیش‌بینی شده برنامه‌ریزی توسعه فضایی تا برنامه دوم

آمایش جهان در دیدگاه تافلر

مقوله آمایش بین‌المللی و مدیریت بر جهان مدیریت‌پذیر که متأثر از کتاب زیستن در محیط زیست است (میلر، ۱۹۸۷، ص ۳۹۴) بعد از دهه هفتاد میلادی در آثار برخی متفکرین نمود پیدا کرد که از جمله آنها تافلر است.

الوین تافلر با انتشار کتاب «شوک آینده» به شهرت رسید که برای نخستین بار در ۱۹۷۰ به بازار آمد. پیش از انتشار این کتاب، تافلر با نشریه «فورچون» همکاری داشت و کتابهایی چون «مدرسه در شهر» و «مصرف‌کنندگان فرهنگ» را منتشر کرده بود. «شوک آینده» از ۶ فصل تشکیل شده و آن طور که تافلر در ابتدای مقدمه کتاب توضیح می‌دهد، درباره واکنش مردم^۱ نسبت به تحولات بزرگی است که به طور ناگهانی در مسیر زندگی آنها رخ خواهد داد. و این تحولات ارتباط نزدیکی با آمایش و آرایش جدید بین‌المللی دارد. فصل نخست، «پایان دوام» نام دارد و تافلر در این فصل مفهوم تغییر در زمان، انقطاع از گذشته، معنای گذر و برخورد با آینده را شرح می‌دهد. در فصل دوم که «انتقال»^۲ نام دارد، تغییرات شتاب‌آمیز در زندگی روزمره مردم در جهان و به صورت پنهان مقوله آمایش بین‌المللی و منابع و مدیریت آنرا گوشزد نموده و توصیف می‌کند و بحران‌های روانی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ناشی از تغییرات شتاب‌آمیز را برمی‌شمارد. که امروزه در مقوله‌های مدیریت و اقتصاد راه چاره را آمایش سرزمین و فرازمین مطرح می‌سازند (مالوترا، ۱۹۸۰، ص ۱۶۵) در فصل سوم که «نوآوری» نام دارد، درباره تازه‌های علم و تکنولوژی، از موضوعاتی چون بیوتکنولوژی، سایبورگ و سایبراسپیس، سیمبولیشن یا شبیه‌سازی سخن می‌راند. در فصل چهارم که «تنوع» نام دارد، درباره شیوه‌های جدید زندگی و فرهنگ سخن می‌گوید و از روشنفکران، قهرمانان و گروه‌ها و اقوام تازه شکل گرفته مثال می‌زند. فصل پنجم کتاب، «محدودیت‌های سازگاری» نام دارد و نویسنده ضمن آن واکنش افراد نسبت به نوآوری‌ها و تغییرات را بررسی می‌کند و فصل ششم که «استراتژی‌هایی برای بقا» نام گرفته، جامعه‌ای را توصیف می‌کند که از دوران گذر گذشته و به آینده دست یافته است. ۱۰ سال بعد، تافلر کتاب «موج سوم» را منتشر ساخت که یک بار دیگر نام او را بر سر زبانها انداخت. مضمون اصلی این کتاب بررسی ۳ موج اصلی تمدنی در تاریخ بشر است؛ موج اول را تافلر، تمدن کشاورزی نامیده، موج دوم را تمدن

۱ . Reaction people

۲ . Transfer

صنعتی دانسته و موج سوم را تمدن الکترونیک یا عصر اطلاعات نام گذاشته است. مقوله آمایش سرزمین در موج دوم طرح و در موج سوم جدی مطرح شد. ویژگی مهم این کتاب تشریح فشرده‌ای است از موج دوم یا تمدنی که از دیدگاه تافلر با انقلاب صنعتی آغاز شد و با انقلاب اطلاعات به پایان رسید. تافلر برای جامعه صنعتی ۶ خصلت ذکر می‌کند و تأکید می‌کند که این خصایل جامعه صنعتی را از جامعه کشاورزی متمایز کرده‌اند؛ این خصایل عبارتند از: «همسان‌سازی»^۱، «تخصصی کردن»^۲، «همزمان‌سازی»^۳، «انبوه‌سازی»^۴، «تراکم»^۵ و «تمرکز»^۶. تافلر می‌گوید با فرا رسیدن عصر اطلاعات یا موج سوم این خصایص در جامعه رنگ می‌بازد؛ استاندارد کردن یا یک شکل ساختن اشیاء و انسان‌ها پایان می‌پذیرد، تخصصی کردن و تجزیه معارف و علوم پایان می‌گیرد، همزمانی و یکنواختی فعالیت‌ها به فرجام می‌رسد و تراکم و تمرکز که از ویژگی‌های زندگی شهری و صنعتی و مدیریت و حکومت موج دومی است خاتمه می‌یابند. از دیدگاه تافلر، موج سوم، دوران پیدایش خانه - کارخانه‌هاست؛ جایی که افراد در آنها هم زندگی می‌کنند و هم کار؛ در این جامعه تمایز میان مصرف‌کننده و تولیدکننده از بین خواهد رفت و حد فاصل میان دولت و ملت برداشته خواهد شد. و متخصصان آمایش سرزمین هدایت منابع اصلی و مدیریت کلان را به دست می‌گیرند و تحولات مختلف را رقم می‌زنند (میشل، ۲۰۰۳، ص ۲) ۱۰ سال پس از انتشار کتاب «موج سوم»^۷ تافلر کتاب دیگری روانه بازار کرد که آخرین بخش از این سه گانه به شمار می‌آید و «جابجایی در قدرت» نام داشت. در «جابجایی در قدرت» تافلر سخنانی را که در موج سوم گفته بود، توسعه بخشید و در باب تحولاتی که در ساختار قدرت در عصر انقلاب اطلاعاتی و جامعه موج سوم رخ خواهد داد، سخن گفت. «جابجایی در قدرت» از ۷ بخش تشکیل شده و در این بخش‌ها از پایان امپراتوری‌ها، تغییر مفهوم قدرت، پول قرن بیست و یکمی، جنگ‌های اطلاعاتی، بنگاه‌های اقتصادی قدرت، احزاب جدید، و رسانه‌های فراگیر جهانی سخن به میان آمده است. کتاب‌های بعدی تافلر، در حقیقت تشریح دقیقتر این ۳ کتاب به شمار می‌آیند؛ کتاب‌هایی مثل «ورقه‌های آینده»، «جنگ و ضدجنگ» یا «وب-بیو». در «وب بیو»^۷ که آخرین کتاب وی

-
- ۱ . Similarity
 - ۲ . Professionalize
 - ۳ . Synchronicity
 - ۴ . Congestion
 - ۵ . Centralization
 - ۶ . third wave
 - ۷ . Web beu

است، تافلر درباره تحولاتی که در مهندسی ژنتیک و شبیه‌سازی به وقوع خواهد پیوست سخن گفته و ارتباط کامپیوتر و ژنتیک را توضیح داده است. به نظر می‌رسد دیدگاه‌های تافلر بر آنچه سیاستمداران و صاحبان صنایع در آمریکا انجام می‌دهند تأثیرات قابل توجهی داشته است. و در آمایش و مدیریت سرزمین قرن بیست و یکم اثرگذار بوده است به طوری که ندرترن^۱، مؤسس شبکه تلویزیونی سی.ان.ان معتقد است این تافلر بود که فکر تأسیس چنین شبکه تلویزیونی را به ذهن او انداخت و به نظر می‌رسد آنچه تافلر در باب توسعه تسلیحات در جهان و قدرت‌های کوچک تسلیحاتی گفته است در طراحی استراتژی امنیت ملی دولت جورج بوش دوم بی‌تأثیر نبوده است (گارتمن، ۲۰۰۰، ص ۱۳۰) تافلر از دیدگاه منتقدین اروپایی‌اش، یک آینده‌نگر خوشبین و محافظه‌کار شناخته می‌شود و آنچه او درباره ویژگی‌های مثبت عصر اطلاعاتی و جامعه فراصنعتی می‌گوید، توسط متفکرینی چون «ژان بودیار»^۲ و «ژاک دریدا»^۳ به سخره گرفته شده است. و معتقدند آمایش جهان چیزی است که سیاستمداران و ثروتمندان آمریکایی در پی ساختن و شکل بخشیدن به آنند و افرادی چون تافلر تنها تبلیغات چپانی هستند که از قبل با جازدن در کوچه و خیابان، با آب و تاب وعده وقوع آن را می‌دهد. تافلر البته با این انتقادات آشناست اما نمی‌کوشد به آنها جوابی جدی ارائه کند. کار تافلر بیشتر بر ارائه اطلاعات انبوه و پراکنده‌ای متمرکز است که به خاطر تازگی و زرق و برقشان جذاب و پذیرفتنی به نظر می‌رسند. (ای کیوچی^۴، آساکچی، ام^۵، کاوازاکی، اچ^۶، ۲۰۰۴، صص ۲۴۷-۲۳۷)

فرایند تهیه آمایش سرزمین و مدیریت آن

فرایند تهیه طرح آمایش به ۳ مرحله «سازماندهی مطالعات»، «بررسی وضع موجود و قابلیت سنجی» و «آینده‌نگری» تقسیم می‌شود. این فعالیتها در دو محور استانی و ملی انجام خواهد شد.

الف) مرحله سازماندهی مطالعات

گام اول- تدوین شرح خدمات تفصیلی مطالعات

- ۱ . Ned Terner
- 2 . Jan Budear
- 3 . Dreda
- 4 . Keuuchi,k
- 5 . Sakachi,m.
- 6 . Kawasaki,h

گام دوم- استقرار سازمان تشکیلاتی طرح و تجهیز آن
گام سوم- جمع‌آوری و جمع‌بندی مطالعات طرح‌های جامع انجام شده (اعم از فضایی،
کالبدی و بخشی)

ب) مرحله بررسی وضع موجود و قابلیت سنجی

گام اول- شناخت و تحلیل وضع موجود ساختار فضایی کشور و شناسایی عوامل مؤثر بر
شکل‌گیری آن

گام دوم- بررسی نقش مناطق در تقسیم کار ملی فعالیت‌های اقتصادی.

گام سوم- بررسی ضوابط و مقررات مؤثر در توسعه منطقه‌ای.

گام چهارم- استنتاج نقاط قوت و ضعف و گرایش‌ها حاکم بر ساختار فضایی و توزیع
جمعیت و فعالیت در کشور.

گام پنجم- شناسایی نواحی بحرانی و یا در آستانه بحران از نظر محیط زیست طبیعی و
انسانی

گام ششم- بررسی چگونگی پراکندگی فضایی قابلیت‌های توسعه (اعم از منابع طبیعی،
انسانی و مالی و فیزیکی) در کشور.

ج) مرحله آینده‌نگری

گام اول- پیش‌بینی شمار جمعیت کشور در افق مطالعات.

گام دوم- تعیین قلمروهای اولویت‌دار در توسعه

گام سوم- چگونگی توزیع فضایی فعالیت‌های اقتصادی (کشاورزی، معدن، صنعت، حمل
ونقل و گردشگری) در کشور براساس مزیت‌های نسبی، وضعیت زیست محیطی و
ملاحظات خاص (دفاعی، ایجاد تناسب‌های منطقه‌ای و ...)

گام چهارم- سطح‌بندی جمعیتی شهرها و طراحی نظام سلسله مراتبی زیست (نظام
شهری و روستایی)

گام پنجم- طراحی نظام استقرار خدمات برتر در زمینه‌های بازرگانی، پولی و مالی،
فرهنگی و تفریحی، درمان تخصصی، آموزش عالی و خدمات پشتیبانی تولید

گام ششم- توزیع جمعیت میان جوامع شهری و روستایی

گام هفتم- تعیین حد جمعیت‌پذیری مناطق

گام هشتم- طراحی الگوی استقرار شبکه‌های اصلی زیربنایی (تأسیسات مهار و انتقال آب
شبکه‌های راه و شبکه‌های انرژی)

گام نهم - چگونگی سازمان تشکیلاتی و مدیریت توسعه منطقه‌ای
گام دهم - سیاست‌گذاری توسعه منطقه‌ای
گام یازدهم - تدوین ضوابط زیست محیطی توسعه مراکز زیست و فعالیت و استقرار
شبکه‌های زیربنایی

نتایج آمایش سرزمین

عمده نتایج «آمایش سرزمین» برای افق مطالعات که عمدتاً جنبه فیزیکی دارد، به شرح زیر خواهد بود:

الف) در زمینه جمعیت و جوامع

۱. پیش‌بینی شمار جمعیت کشور
۲. طراحی نظام سلسله مراتبی شهری و تعیین مراکز اصلی خدماتی و حوزه عملکرد آن در سطوح فوقانی این نظام
۳. تعیین محدوده‌های روستایی دارای اولویت در توسعه بر حسب قابلیت‌ها و ملاحظات خاص
۴. منطقه‌بندی فضای ملی بر حسب وضعیت مهاجرتی (مهاجرپذیر، مهاجرفرست، متعادل)
۵. سطح‌بندی جمعیتی شهرهای دارای بیش از ۱۰۰ هزار نفر سکنه
۶. توزیع جمعیت میان جوامع شهری و روستایی

ب) در زمینه فعالیتها

۷. ناحیه‌بندی کلان قلمروهای کشاورزی بر حسب میزان فشردگی کشت، جنبه تجاری تولید، وضعیت اقلیمی، نوع دامداری و محدودیت منابع آب و منابع ارضی
۸. تعیین قطب‌های اصلی زراعت و دامداری
۹. سطح‌بندی مراکز اصلی صنعتی کشور بر حسب مقیاس، میزان پیشرفتگی صنایع و خدمات استقرار یافته در تعیین میادین مهم معدنی با عملکرد ملی
۱۰. تخلیه و توزیع کالا بر حسب حوزه عملکرد
۱۱. سطح‌بندی مبادی و خروجی کالا بر حسب ظرفیت و حوزه عملکرد
۱۲. سطح‌بندی مراکز اصلی گردشگری با عملکرد ملی و بین‌المللی
۱۳. تعیین تقریبی موقعیت مکانی سدهای مخزنی و شبکه‌های انتقال آب حوزه‌ای

ج) در زمینه فضا

۱۴. طراحی شبکه راههای اصلی جاده‌ای راه‌آهن و فرودگاهها
۱۵. تعیین تقریبی موقعیت مکانی نیروگاهها و پالایشگاههای جدید
۱۶. طراحی شبکه‌های خطوط لوله گاز، خطوط لوله فرآورده‌های نفتی و خطوط انتقال و فوق توزیع برق
۱۷. تعیین محورهای فضایی توسعه

نظام تشکیلاتی تهیه طرح آمایش

شورایعالی آمایش سرزمین: در این شورا علاوه بر وزرای عضو در شورای اقتصاد، وزیر مسکن و شهرسازی، وزیر کشور، وزیر جهاد سازندگی و همچنین نماینده شورایعالی دفاع شرکت خواهد کرد.

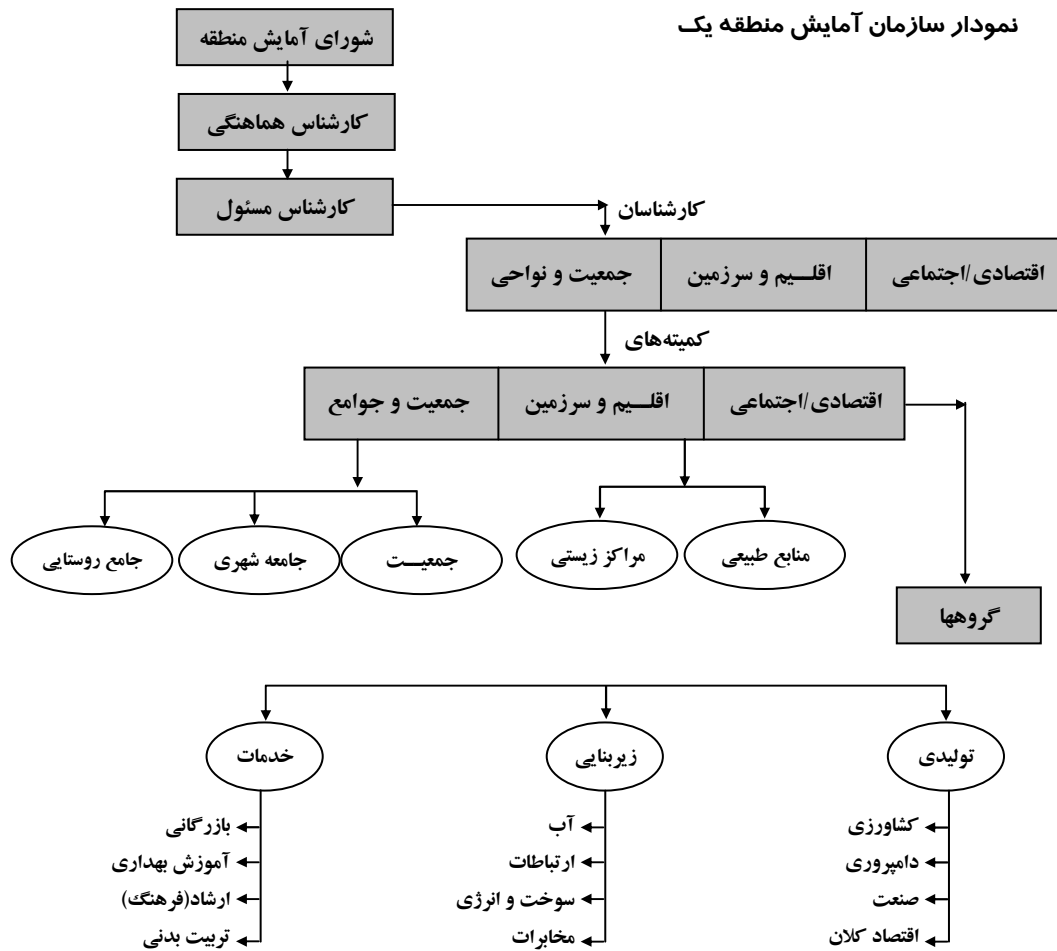
شورایعالی نظارت بر تهیه طرح پایه آمایش سرزمین: اعضاء این شورا ۱۱ نفر می‌باشد (۶ نفر از مسئولین و ۵ نفر از کارشناسان) به انتخاب شورای عالی آمایش سرزمین کمیته استراتژی توسعه ملی: از ۱۱ نفر شامل مسئولین کمیته‌های تخصصی و سه نفر از کارشناسان آگاه و علاقمند و رئیس دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای به عنوان دبیر کمیته تشکیل می‌گردد. (اعضاء کمیته استراتژی توسعه ملی به پیشنهاد رئیس دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای و تصویب شورای نظارت بر تهیه طرح انتخاب می‌شوند).

کمیته‌های تخصصی: در هر یک از کمیته‌های تخصصی ۲ نفر از کارشناسان دفتر برنامه‌ریزی منطقه‌ای و سه نفر از کارشناسان دفاتر دیگر سازمان برنامه و بودجه، وزارتخانه‌ها و یا دانشگاهها شرکت خواهند کرد. (در سطح مناطق کمیته‌های تخصصی فقط در مرکز منطقه تشکیل می‌شود و شامل ۲ نفر از سازمان برنامه و بودجه استان و سه نفر از دستگاههای اجرائی و یا دانشگاهها خواهد بود که به تأیید گروه مطالعات آمایش منطقه خواهند رسید).

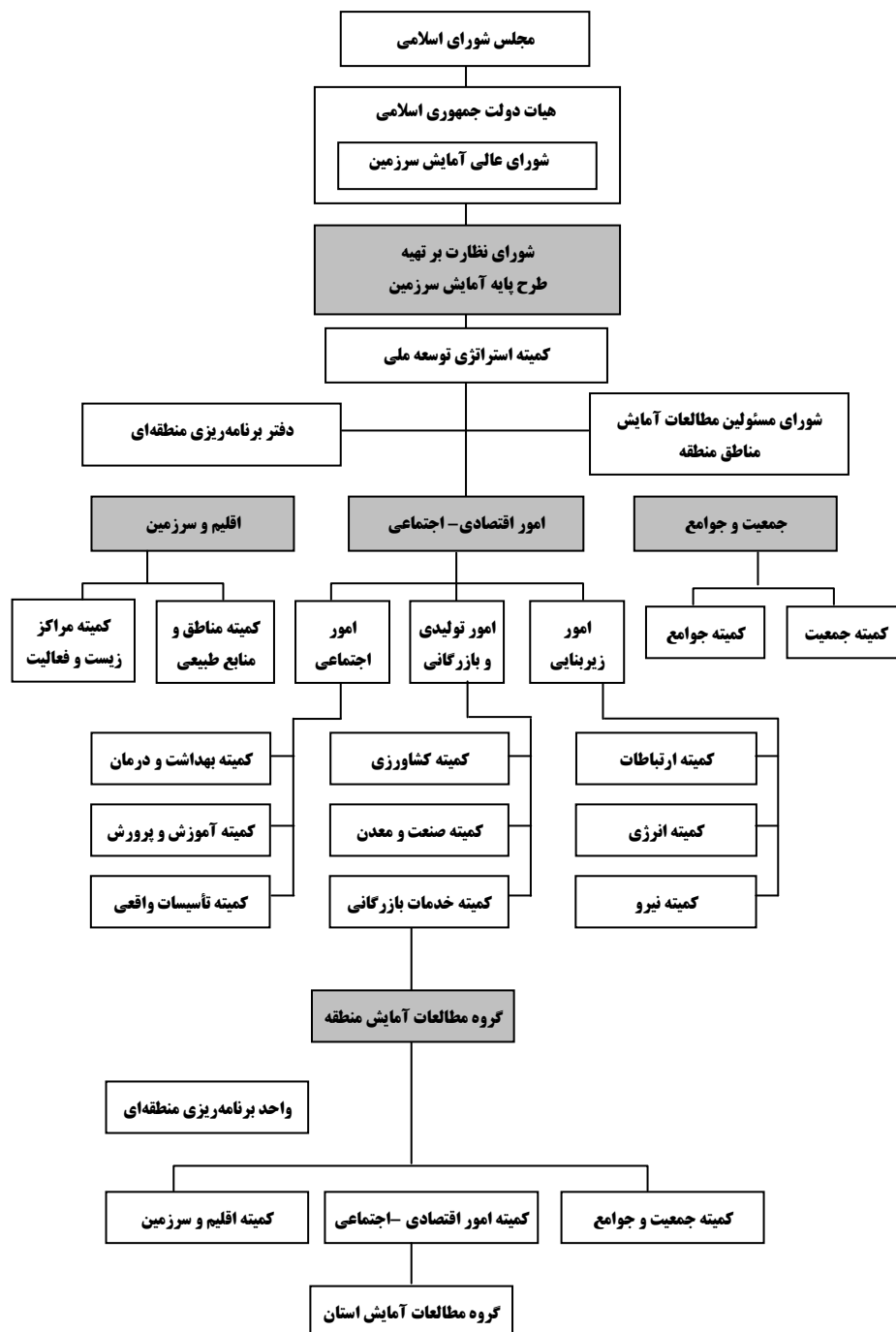
گروه مطالعات آمایش استان: شامل ۷ نفر می‌باشد، یک نفر مسئول گروه از سازمان برنامه و بودجه استان، سه نفر کارشناس با تخصص‌های جمعیت، معماری، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای و اقتصاد، ۳ نفر کارشناس امور اقتصادی واجتماعی (این کارشناسان می‌توانند از سازمان برنامه و بودجه استان، دستگاه اجرایی و یا دانشگاهها باشند) که شش نفر از کارشناسان نامبرده به پیشنهاد مسئول گروه مطالعات آمایش استان و تصویب

شورای عالی برنامه‌ریزی استان انتخاب خواهند شد، (گروه آمایش استانهای مرکز منطقه شامل ۹ نفر می‌باشد که از سازمان برنامه و بودجه استان به جای یک نفر سه عضویت دارند).

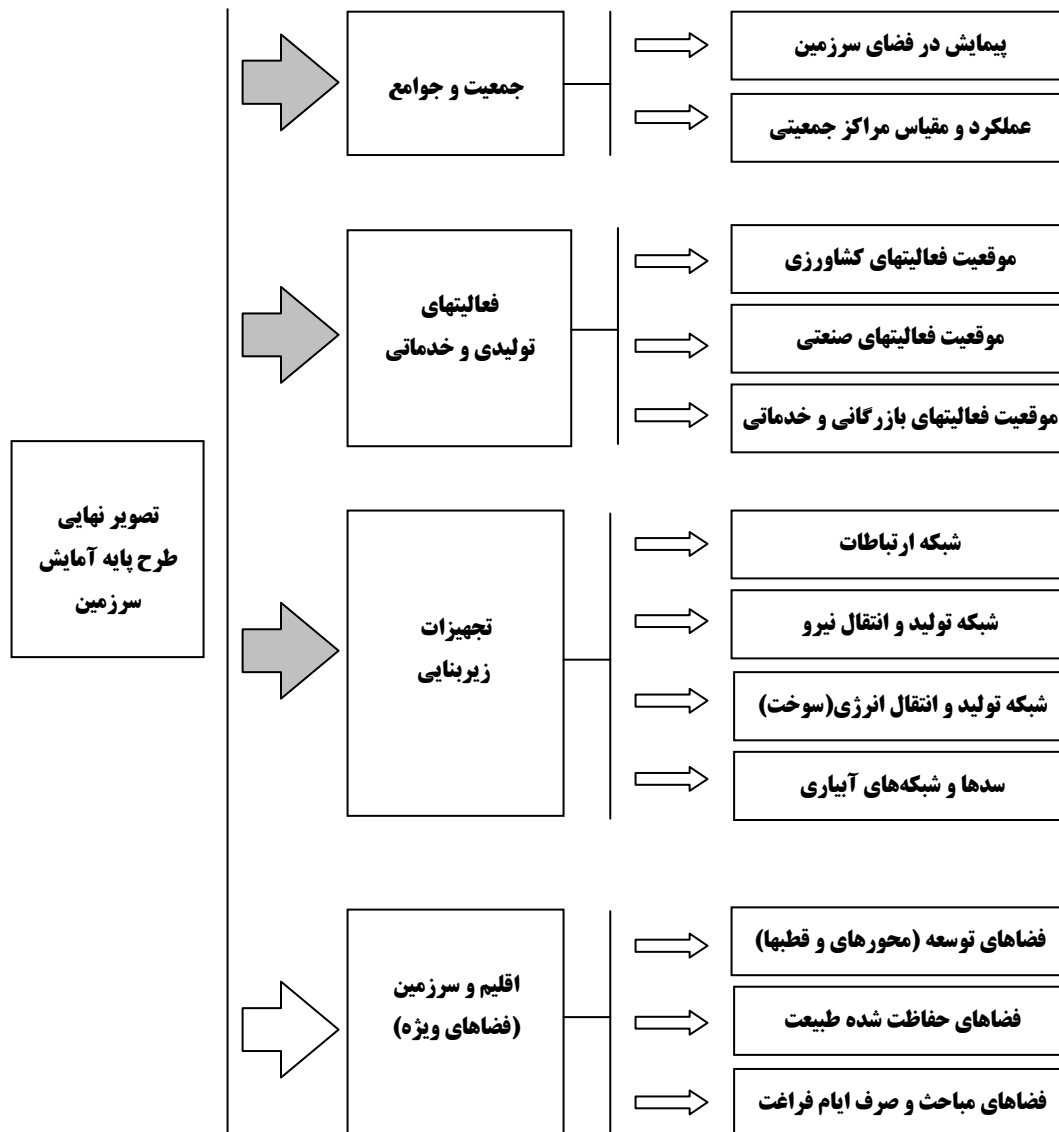
گروه مطالعات آمایش منطقه: شامل ۵ نفر از اعضاء گروه آمایش استان مرکز منطقه و ۲ نفر از گروههای آمایش هر یک از استانهای دیگر خواهد بود. مسئولیت این گروه بر عهده مسئول گروه آمایش استان مرکز منطقه می‌باشد (بدیهی است در استانهایی که منطقه شامل یک استان است گروه آمایش منطقه و استان یکی است).

نمودار شماره (۳) سازمان آمایش منطقه‌ای

نمودار شماره (۴) نظام تسهیلاتی جهت تهیه طرح پایه آمایش سرزمین

نمودار شماره (۵) دسته بندی محتوای کلی طرح پایه آمایش سرزمین

جایگاه مدیریت توسعه اجتماعی^۱ در آمایش سرزمین

تجربه تاریخی نشان می‌دهد که مناطق فقیر در مباحث آمایش سرزمین عمدتاً فاقد نیروی انسانی کافی، برنامه‌ریزی و مدیریت کارا، وسایل ارتباطی^۲ و زیرساخت‌های مناسب هستند. این امر مناطق مذکور را در موقعیتی قرار می‌دهد که قادر به رقابت با مناطق نسبتاً مرفه نباشند. به نظر می‌رسد آنچه می‌تواند این مشکل را حل کند هماهنگ ساختن سطح مدیریت توسعه اجتماعی این مناطق با دیگر مناطق است (کوکلینسکی^۳، ۱۹۷۴، ص ۱۸۴) در طی دهه‌های اخیر منتهی به پایان قرن بیستم و آغاز قرن بیست و یکم این نظریات و واقعیت‌های غیر قابل تردید مرتبط با آن باعث شد تعریف توسعه دستخوش تحول^۴ گردد و برنامه‌ریزان ملاحظات گسترده‌تری را نسبت به گذشته در مطالعات خود وارد کنند. از جمله موارد لحاظ شده، مسایل اجتماعی است که از طریق مطالعات مربوط به بهداشت^۵، آموزش^۶، شاخص‌های زندگی^۷، ساختار خانواده و نظایر آن جایگاه مشخصی در برنامه‌ها یافته و در کنار مسایل اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است. این امر در مورد برنامه‌های آمایش نیز صادق است هر چند که گفته می‌شود «توسعه اجتماعی» بسیار فراتر از تأمین تسهیلات اجتماعی از قبیل آموزش، بهداشت و مسکن است، و توسعه اجتماعی متضمن کوششی آگاهانه به منظور ایجاد دگرگونی‌های ساختی در اجتماع است و پی‌ریزی یک جامعه برابری‌گرا را هدف می‌گیرد (مابوگونج^۸، ۱۳۶۸، ص ۸۶)

۱ . Social Development
۲ . Communication Facilities
۳ . Kuklinski,A.(1974)
۴ . Transformation
۵ . Hygiene
۶ . Education
۷ . Life Standard
۸ . Mabogonj,A.L.

نتیجه‌گیری

آمایش سرزمین امروزه مجموعه‌ای از دانش‌های جدید است که به طرز هماهنگ و تلفیق یافته عمل می‌کند و به مرور زمان خاص‌تر و تخصصی‌تر به آن نگریسته می‌شود و کارشناسان رشته‌های مختلف علوم اجتماعی (جامعه‌شناسی، جمعیت‌شناسی، اقتصاد، مدیریت، برنامه‌ریزی اجتماعی، ...) و مهندسی (معماری، راه و ساختمان، کشاورزی، منابع طبیعی و محیط زیست و معماری و شهرسازی) و جغرافیا با مشارکت گروهی و گفت و شنود منطقی می‌تواند در محدود مسایل آمایش سرزمینی مطالعه و برنامه‌ریزی کنند (قریب، ۱۳۷۲، صص ۱۳-۶، مخدوم، ۱۳۷۸، ص ۱۹) در کشور ما با عنایت به رسمیت یافتن دفتر آمایش سرزمین و مطالعات جدی در این زمینه از سال (۱۳۵۳) می‌رود تا در زمینه‌های مختلف خلاءهای موجود اطلاعاتی و مطالعاتی را پرکند این دفتر در حال حاضر و خصوصاً از سال (۱۳۶۴) تحت نظارت شورای عالی آمایش سرزمینی که ریاست آن با رئیس جمهور است کار می‌کند. در حال حاضر و طبق گزارشات، این دفتر مؤظف به تجدیدنظر و به هنگام سازی مرحله اول آمایش سرزمینی در سالهای آتی است. به طور کلی آمایش سرزمین در ایران شامل سه مرحله مهم است که شامل مرحله اول: تهیه طرح پایه آمایش سرزمین، مرحله دوم: تهیه طرح آمایش مناطق، مرحله سوم: تهیه برنامه‌های توسعه مناطق، وقت‌گیرترین و مشکل‌ترین مرحله آمایش سرزمین، مرحله دوم است که طی آن توان‌های بالقوه و بالفعل سرزمین در مناطق باید تعیین گردند. برداشتن گام‌های اول و دوم برای پا گذاشتن به گام سوم است. لذا هدف اصلی و اساسی مبحث آمایش‌شناسی و مدیریت آمایش سرزمین نمایانند دانش ارزیابی و توان اکولوژیکی سرزمین است.

در این مقاله سعی شد تا ضمن بازکاوی و تحلیل مقوله آمایش سرزمین و برخی ابعاد ملی و بین‌المللی آن عمدتاً فرایند تهیه آمایش سرزمین و مدیریت آن بررسی شود و نظام تشکیلاتی تهیه طرح آمایش مورد تحلیل قرار گیرد همچنین نظام تسهیلاتی لازم برای تهیه طرح پایه آمایش سرزمین و محتوای کلی طرح پایه نیز مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت نیز به جایگاه مدیریت توسعه اجتماعی در آمایش سرزمین پرداخته شد.

منابع و مأخذ

۱۸. سعیدی رضوانی، محمدرضا، بینقی، تقی (۱۳۷۹) **بررسی ابعاد بلند مرتبه‌سازی و گزارش زلزله قاین، شیراز، همایش ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری**.
۱۹. قریبی (۱۳۷۲) **آمایش سرزمین**، تهران: مجله سنبله، شماره ۵۴.
۲۰. قورچیان، نادرقلی، جمشیدی اوانکی، مینا (۱۳۸۵) **از آمایش سرزمین تا برنامه‌ریزی درسی**، تهران: انتشارات فراشناختی اندیشه.
۲۱. مابوگونج، آال و میسرا، آر، پی (۱۳۶۸) **توسعه منطقه‌ای، روشهای نو**، ترجمه: عباس مخبر، تهران: سازمان برنامه و بودجه.
۲۲. مخدوم، مجید (۱۳۷۶) **حفاظت از محیط زیست چیست؟ حمایت از محیط زیست کدامست؟** تهران: کتاب طبیعت، شماره ۱.
۲۳. مخدوم، مجید (۱۳۷۸) **شالوده آمایش سرزمین**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، شماره ۲۲۰۳.
۲۴. مهندسین مشاور جامع ایران (۱۳۷۰) **طرح توسعه شهرهای جدید، مکان‌یابی شهر مجلسی استان اصفهان**، تهران: سازمان برنامه و بودجه.
۲۵. میلر، ج، ت (۱۳۶۶) **زیستن در محیط زیست**، ترجمه: مجید مخدوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، شماره ۱۹۰۹.
۲۶. نامدار زنگنه، بیژن (۱۳۶۷) **جایگاه آب در برنامه جامع توسعه اقتصادی کشور**، اولین کنگره بررسی مسایل توسعه کشاورزی ایران، انتشارات سازمان تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی ایران.
۲۷. وحیدی، پریدخت (۱۳۷۳) **آمایش سرزمین: راهنمایی برای برنامه‌ریزی آموزش عالی**، تهران: فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، سال دوم مسلسل ۸ و ۷.
28. Aden,j.&Morgan,R(2001)*Regional Planning*, A. Comperhensive View. Leonard Hill Books.
29. Cock,K.D(1985)*What on earth is environmental*. ed (J.J,Basinki and K.D.Cocks)CSIRO,Canberra.
30. Gartman,D(2000)*Modern Architecture Emerged in Europe, Why Aesthetics of Technocracy America:The new Class*. London,Routledge.
31. Hamsen, N.M.(1970)*French Redional Planning*. Edinburgh Indiau University Press.
32. Henry, William(2002). *Curriculum:Perspective, Paradigm &Posibility*, Leonard Hill Books.
33. I Keuuchi,K.Sakachi,M.K.Sakauchi,M.Kawasaki,h.(2004) *Constructing, Omni-Virtual Cities by using Panoramic*

- Images*:Special Issue on Directional Research in Japan in International journal of Computer. Vol.58(3).
34. Kuklinski,A.(1974)*Social Issues In Regional Policy and Regional Planning, Netherlands Economic Institute.*
 35. Malhotra,R.C.(1980).*Environmental Management: Intergrated Rural Development. In Reading in Environmental Management.* Ed (V.Vichit- Vadkan etal). UN.Asiab and Pacific dev.e inst.
 36. Mayers,N(1994)*The Cairo Crunch. People & the Plant.* Springer Verlage. Newyork.
 37. Miller,G.F.(2001)*Environmental Resource Management.* Wadworth Pub.C.
 38. Mitchel,g.(2003)*A Firm With a Philosophy.* WWW. AVG. Siliconvalley.com.
 39. Navah,Z.&Lieberman,A.S.(2002)*Landscape Ecology.* Springer Verlage. Newyork.
 40. Nix.H.A.(1985)*What is environmental Management.* In Environmental Planning and Management ed(J.J,Basinski and K.D.Cocks) CSIRO. Canberra.
 41. Tolba,M.K.(1990)*The State of the world Environment.* UNEP.No.23.
 42. UNEP.(2000)*World Population reaches Five billion.* UNEP News. No.17.